

*The article is devoted to the showing of problems connecting with the forming of linguistic personality in the process of receiving of school education in scientific works of the prominent scientist Ivan Ogienko.*

*Key words: Ivan Ogienko, vocal activity, culture of speech, linguistic policy.*

**Плющ М.Я., Марчило Л.М.**

## **ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ПЕРШОЇ ІНОЗЕМНОЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ**

*Стаття присвячена проблемі навчання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах Російської Федерації. Розглянуто принципи побудови підручника як початкового курсу української мови та представлення текстів у навчальному посібнику – хрестоматії.*

*Ключові слова: рідна і нерідна мова, інноваційна програма „Лінгвапарк”, підручник у системі навчання іноземної мови, принципи побудови підручника.*

Статус української мови в Україні як державної, яка ідентифікує український народ у колі інших народів світу, зумовлює суспільний інтерес до вивчення її не тільки як рідної, а й як іноземної для народів інших країн. Відтак назріла потреба обґрунтувати концепцію і методичні засади викладання української мови як іноземної.

Сучасні напрацювання з української лінгводидактики засвідчують активний пошук методичних прийомів і методів навчання, визначення основних змістових ліній. Ще в 90-х роках ХХ ст. з'явилася ціла низка навчальних посібників: Терлак З.М., Сербенская А.А. Украинский язык для начинающих - Львів, 1991; Жлуктенко Ю.А., Карпиловская Е.А., Ярмач В.И. Изучаем украинский язык. – К., 1991; Выхованец И.Р., Карпиловская Е.А., Клименко Н.Ф. Изучаем украинский язык. Расширенный курс. Самоучитель. – К., 1993 та ін.

Проблемі навчання української мови були присвячені науково-практичні конференції і публікації за матеріалами конференції [6, 7, 8, 9]. Спостерігається також активна робота викладачів вищих навчальних закладів України над створенням підручників з української мови для студентів-іноземців: Вінницька В.М., Головяшина Л.С., Плющ Н.П. Українська мова як іноземна (початковий курс). – К., 2002; Макарова Г.І., Паламар Л.М., Присяжнюк Н.К. Розмовляймо українською. Вступний курс. – У 3-х ч. – К., 2002; Зайченко Н.Ф., Воробйова С.А. Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення. – К., 2007 та ін. Оpubліковано низку статей, присвячених проблемі опису і викладання української мови як іноземної: Зайченко Н.Ф., Присяжнюк Н.К. Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної [2]; Сербенська О. Українська мова як об'єкт вивчення для іноземців

(соціопсихологічний аспект) [5]. Однак навіть побіжний огляд матеріалів міжнародних і вітчизняних конференцій та публікацій із проблеми навчання української мови як іноземної засвідчує розбіжність поглядів учених в обґрунтуванні методики викладання курсу української мови на початковому (першому) й основному (розширеному) етапах. На особливу увагу заслуговує проблема теорії і практики навчання української мови як іноземної у вищій школі, зокрема студентів, рідною мовою яких є одна зі слов'янських мов. Лінгвістичне обґрунтування змісту й принципів навчання стосується і підготовки підручників та навчальних посібників з української мови для студентів української діаспори та студентів багатьох країн, які обирають цей предмет як необхідний для їхньої майбутньої професійної діяльності.

Спроба створити підручник для української діаспори в Канаді була здійснена ще в 1961 році, коли вийшов у світ підручник з української мови для української діаспори в Канаді: А. Medushevskiy and R. Zyatkovska. *Ukrainian Grammar*. На жаль, в Україні цей підручник забуто, ніякого інтересу не було виявлено до нього з боку методистів, адже на той час активно пропагувалася методика навчання російської мови в школах з українською мовою навчання, а також в усіх вищих навчальних закладах УРСР.

Сьогодні до проблеми навчання української мови як іноземної звертаються викладачі вищих навчальних закладів освіти України, а також Російської Федерації, Білорусі, Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини та інших країн. Цікаву ініціативу виявив Московський державний лінгвістичний університет щодо методичного забезпечення освітніх програм для лінгвістів, викладачів, перекладачів, спеціалістів держав-учасників СНД у галузі міжкультурної комунікації і перекладу мовами країн СНД. Інноваційна освітня програма МДЛУ („Лінгвапарк”), здійснювана у рамках проекту „Міжнародний інститут мов СНД – корпоративний кластер просторової (територіальної) інтеграції конкурентноспроможного потенціалу лінгвістичних вузів Співдружності Незалежних Держав у ХХІ столітті”, має забезпечувати формування мовної особистості засобом іноземних мов як важливий чинник інноваційного розвитку Росії. На замовлення Московського державного лінгвістичного університету створено комплекс посібників з української мови: „Практичний курс української мови” (як першої іноземної) і „Хрестоматію” (автори: М.Я.Плющ, Л.М.Паламар, Л.М.Марчило, Л.В.Королевич).

Для навчання української мови російськомовних студентів (Російської Федерації) необхідно створити підручники і навчальні посібники на сучасній концептуальній основі. В умовах полікультурного середовища й орієнтації на європейські освітні пріоритети у контексті Болонського процесу вивчення курсу української мови як першої іноземної має забезпечити структуровану сукупність знань, які в кінцевому рахунку забезпечать вільне володіння українською мовою в реальних актах комунікації за спеціальністю (перекладача, журналіста, менеджера, працівника реклами та ін.).

В основу створення підручника і навчальних посібників покладено комунікативний підхід до навчання мови. Оскільки мовна компетенція російських студентів уже сформована на основі російської мови, яка є

близькоспорідненою з українською, то основним завданням вивчення української мови є насамперед формування комунікативної (мовленнєвої) компетенції. Мовна ж „друга” – українська – особистість формується на лінгвокогнітивному рівні як мовна картина світу українців.

На мотиваційно-прагматичному рівні індивідуальної частини особистості формується на базі рідної мови, а на основі української мови як іноземної індивідуальна особистість частково доповнюється фаховими, культурними, світоглядними компонентами життєдіяльності людини.

Навчання української мови російськомовних студентів як першої іноземної побудоване з урахуванням того, що вони добре володіють російською мовою, а отже, методично обґрунтованим є наголошення на подібних і відмінних ознаках фонетичної системи, граматичної будови та лексичного складу української і російської мов, зокрема на характеристиках звуків, форм слів відповідно до орфоепічних та орфографічних літературних норм.

У вступному курсі, розрахованому на один семестр, матеріал, пояснення і завдання подано російською мовою, а в основному курсі весь зміст і завдання викладено українською мовою.

На початковому етапі оволодіння українською мовою основним прийомом є запам'ятовування слів, їх значень, форм, певної кількості фраз, що реалізуються в довготривалій пам'яті як результат здобування знань шляхом тривалих тренувань. Проте на наступному, основному, етапі навчання така методика ефективна тільки за умови „розпізнавання” мовних одиниць у їхніх системних зв'язках та пізнання закономірностей появи словоформ у певній позиції синтаксичної структури речення. Тому важливо навчання української мови російських студентів проводити на базі їхньої рідної. У навчання української мови на базі російської особлива роль належить виявленню своєрідності у зіставлюваних мовах.

Зіставний аналіз функцій (значень) і засобів вираження в рідній та іноземній мовах є загально визнаним у світовій лінгводидактиці. Л.А.Булаховський у своїй праці „Порівняльне вивчення української і російської мови” (К., 1924 – рос. мовою) принципом вивчення російської мови як іноземної в школах з українською мовою навчання назвав зіставлення і порівняння цих споріднених мов.

Так, у вступному (фонетичному) курсі української мови зосереджено увагу на особливостях фонемного складу та правилах звукової реалізації й орфоепії української мови на відміну від російської, окреслено особливості звуків, яких немає в російській мові: [дз], [дж], [дз'], фарингальний [г], пояснено явище подовження приголосних, варіантні вияви голосних фонем [e], [и] у ненаголошеній позиції, зазначено, що в українській мові, на відміну від російської, менше м'яких приголосних фонем, а також відмінність у вживанні м'якого знака: замість роздільного м'якого і твердого знака в російській мові, в українській мові вживають апостроф. Легше засвоїти чергування в українській мові [o], [e] з [i], якщо зіставляти з відповідними словами російської мови, у коренях яких та суфіксах, префіксах завжди стоять [o], [э].

У вивченні граматики української мови особлива увага приділена засвоєнню форм словозміни імен і дієслова, з'ясуванню специфіки придієслівного керування, уживання прийменникових конструкцій на основі зіставлення з російською мовою, виявленню відмінностей у вираженні граматичних значень іменних частин мови і дієслів та в поєднанні слів у словосполученні і реченні. Усе це представлено на рівні формування комунікативної компетенції особистості через уведення до тематичних діалогів завдань типу запитання-відповідь, вироблення умінь дати стисло інформацію про себе, свою сім'ю, подорож, відвідання бібліотеки, музею та ін.

Українські лінгводидакти [2, 4] визначають такі основні принципи опису мови: ономасіологічний (смысловий), функціональний та національно орієнтований. Застосування цих принципів ґрунтується на досягненнях методики навчання мови.

Оволодіння іншою мовою можливе в соціально-культурному контексті життя і діяльності того народу, який використовує її як засіб комунікації, відображає концептуальну картину світу цією мовою.

Знаки кожної мови відображають пізнані предмети і явища реальної дійсності і відношення між ними, ціннісні орієнтації носіїв мови, тобто національно-культурні компоненти змісту [1]. Отже, формування комунікативної компетенції під час вивчення іноземної мови обов'язково передбачає пізнання особливостей моделювання семантики в ній, способів комбінування мовних знаків: морфем – у складі слова, слів (форм слів) – у словосполученні і в реченні, структурування висловлень у діалозі, полілозі, монолозі, в тексті.

Інноваційний компетентністний підхід передбачає цілеспрямовану орієнтацію процесу викладання курсу української мови і навчання студентів відповідно до рекомендацій Ради Європи щодо формування міжкультурної комунікативної компетенції (лінгвістичної, соціокультурної, дискурсивної та ін.), у результаті чого студенти набувають знань, умінь, навичок, потрібних для їхньої майбутньої діяльності.

До хрестоматії увійшли оригінальні тексти, переважно статті з журналів, енциклопедичних словників, науково-популярних видань, фольклору, творів художньої літератури, нариси про видатних українських учених, діячів мистецтва і культури, про звичаї українського народу. Тексти супроводжуються словником-перекладом слів російською мовою, вибірково історичними та літературознавчими коментарями, передтекстовими і післятекстовими завданнями, спрямованими на перевірку розуміння прочитаного, що сприятиме засвоєнню студентами вже на початковому етапі навчання широкого спектру інформації про мову, побут, етикет, культуру та історію українського народу.

У доборі матеріалів враховано виховну спрямованість, соціально-і національно-культурний аспект та інформативну цінність їх. Усі тексти оригінальні. Великі за обсягом тексти – уривки з творів художньої літератури, українських народних казок, нарисів тощо – можна використовувати на кількох заняттях. Словник і коментарі до текстів допоможуть організувати стислий переказ, виконати передтекстові та післятекстові завдання.

Навчання української мови як іноземної формує „другу” мовну особистість у розумінні набування нею знань про культуру, звичаї, мистецтво, менталітет, традиції носіїв іноземної мови, тобто достатнього рівня володіння і комунікативною компетенцією.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Жинкин Н. И. Механизмы речи / Н.И.Жинкин. – М., 1958.
2. Зайченко Н. Ф., Присяжнюк Н. К. Актуальні проблеми опису й викладання української мови як іноземної // Українська мова у вищих навчальних закладах України. Темат. зб. наук. праць. – К., 1993. – С. 72-77.
3. Дорошенко Л. С. Початковий курс української мови. Ч.1. Фонетика. Орфоєпія. Графіка та орфографія: Навчальний посібник для студентів вузів. – Брест: Вид-во Брестського ун-ту, 2000. – 165 с.
4. Присяжнюк Н. К. Проблеми викладання української мови іноземцям // Українська мова і сучасність. – К., 1991. – С. 124-130.
5. Сербенська О. Українська мова як об'єкт вивчення для іноземців (соціо-психологічний аспект) // Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання. – Львів, 1994. – С. 14-20.
6. Состояние и перспективы обучения отечественных и иностранных студентов в вузах Украины. Тезисы докладов Международной юбилейной научно-практической конференции (6–7 ноября 1995 г.). – Одесса, 1995.
7. Українознавство в розбудові держави. Міжнарод. конф. 14–16 жовтня 1993 р. – К., 1993.
8. Українська мова у вищих навчальних закладах України. Тематичний зб. наук. праць. – Київ, 1998.
9. Українська мова як іноземна: проблеми методики викладання. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції (Ялта, вересень 1993). – Львів, 1994.
10. Караулов Ю. Н. Русский язык и личность / Изд. 2-е. – М.: УРСС, 2002.

*The article is dedicated to the problem of studying Ukrainian language as foreign language in higher educational establishments of Russian Federation. The principles of construction of a textbook as the initial course of Ukrainian language and representation of texts in a reading-book are analysed.*

*Key words: native and unnative language, innovative program 'Lingvapark', textbook in the system of studying Ukrainian language, the principles of composing a textbook*

**Караман С.О.**

## МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ, ГРАФІКИ, ОРФОЕПІЇ

Під час вивчення фонетики – вчення про звуки і звукову систему мови учні оперують одиницями трьох систем: фонетичною, фонологічною і графічною.

Тому особливості засвоєння фонетики і графіки української мови полягають у поетапному формуванні орфоєпічних та орфографічних умінь і навичок у зв'язку з вивченням фонетики, морфеміки, словотвору і морфології. Усі однотипні правописні факти української мови узагальнені й подаються у